

BERLINER BEITRÄGE ZUR SKANDINAVISTIK

Titel/
title: *Grenzgänger*
Festschrift zum 65. Geburtstag von Jurij Kusmenko

Autor(in)/
author: Elena Čekalina

Kapitel/
chapter: »Olika sätt i svenskan att uttrycka den talandes subjektiva och objektiva attityd till den aktuella situationen«

In: Hornscheidt, Antje/Kotcheva, Kristina/Milosch, Tomas/Rießler, Michael (Hg.): *Grenzgänger. Festschrift zum 65. Geburtstag von Jurij Kusmenko*. Berlin: Nordeuropa-Institut, 1. Auflage, 2006

ISBN: 3-932406-24-9
978-3-932406-24-9

Reihe/
series: Berliner Beiträge zur Skandinavistik, Bd. 9

ISSN: 0933-4009

Seiten/
pages: 60–72

Feste URL: [<http://edoc.hu-berlin.de/...>]

© Copyright: Nordeuropa-Institut Berlin sowie die Autoren

© Copyright: Department for Northern European Studies Berlin and the authors

Diesen Band gibt es weiterhin zu kaufen. This book can still be purchased.

ELENA ČEKALINA:

Olika sätt i svenskan att uttrycka den talandes subjektiva och objektiva attityd till den aktuella situationen

Idén om att mycket av det specifika hos vissa verbala alternativuttryck med närliggande, men inte identiska betydelser bygger på pragmatiska grunder fick jag då jag i detalj började analysera olika sätt att uttrycka det förflutna och det förestående i svenska språket. Mina slutsatser presenterade jag bl.a. i ett kort föredrag i början av december 1995 på det internationella kollokviet »Skandinavistik i Östeuropa«¹ vid Humboldt-universitetet i Berlin, dit jag var inbjuden av professor Jurij Konstantinovič Kuzmenko.²

Skillnaden i användning av perfekt/preteritum och futuralt presens/*kommer att* med infinitiv i svenskan betingas av den talandes attityd till den aktuella situationen. Denna varierande inställning, som implicerar antingen en subjektivt orienterad framställning av det aktuella sakförhållandet eller ett objektiverat konstaterande med distansering från den beskrivna situationen i tid och/eller rum, i vissa fall även med ett inslag av psykisk eller konceptuell distans, kallade jag för när- respektive fjärrperspektiv.

Betydelsekontrasten mellan de olika temporala perspektiven hos perfekt och preteritum, sedda ur den talandes synvinkel, innebär antingen personligt engagemang i ett aktuellt förflutet eller en distanserad hållning till en förbigången, redan passerad tid som placeras på ett längre eller kortare avstånd från rapportögonblicket, beroende av både objektiva och subjektiva faktorer. Det framgår särskilt tydligt i dialoger, då de båda verbformerna återger de kommunicerandes motsatta uppfattning av samma skeende, speciellt när de är bildade av samma eller synonyma verblexem: *Du har ju erkänt det. – Ja, jag erkände. Dåraktigt nog. Ingenting har jag ångrat som det* (Moberg); *Hände något? – Kanske, sa modern och log i mörkret. Kanske det hänt något* (Ahlin); *Och nu går Borkas orm-*

---

1 TČEKALINA: 1995.

2 Sedan dess har språkforskare skrivit mycket om samspelet mellan semantiska och pragmatiska betydelser i olika språk. Inom nordisk språkvetenskap finns det danska forskningsresultat som är mycket intressanta, i första hand arbeten av professor P. Durst-Andersen; se t.ex. DURST-ANDERSEN: 2000, 131–164; DURST-ANDERSEN: 1996, 177–273.

ungel omkring på Mattisborgens tak? Och du, Ronja, har talat med honom? – Han talade med mig (Lindgren); Fattar du inte? Det var han som ställde om att hon dog! Och ännu häftigare: – Han dödade henne! Han har mördat henne! (Arnér).

Utmärkande i sista exemplet är kontrasten mellan *döda* i preteritum och *mörda* i perfekt använda av samma person för att uttrycka den brutala handlingens stigande intensitet samtidigt som uttalandet får starkare emfas. Den semantiska och pragmatiska skillnaden mellan när- och fjärrperspektiv i framställning av samma händelse med perfekt eller preteritum tycks föra med sig även motsatt informationsstruktur (tema-rema). Man fokuserar antingen handlingens objekt – den som är död och på detta brutala sätt distanserad – med preteritum *dödade* eller subjekt – eller den som är mördare och tillhör rapportögonblicket – med perfekt *har mördat*. Märk att konstruktionen med emfatisk utbrytning och de två preteritala predikaten i bisatserna i andra meningen inom samma replik fokuserar både det identiska subjektet (i som-satsen) och det identiska objektet (i att-satsen).

Med skillnaden mellan när- och fjärrperspektiv kan man förklara även följande moment:

1) de båda verbformernas kontrastiva användning med samma ospecifica tidsadverbial, som har vag tidssyftning (*en gång, tidigare, förr, förut*) och som betecknar mer eller mindre näraliggande tid i det förflutna (*nyligen, nyss* och även *nu*)³; om preteritum med *nu* se även nedan;

2) pragmatiskt markerad användning av perfekt i direkta uttalanden från 1:a person med retrospektiva tidsadverbial, såväl relativa (*för länge sedan* o.d.): *Nu när jag är femtiofem år har vattendragen redan för länge sedan delat sig (Myrdal)* – som konkreta kronologiska: *Jag har tagit/tog examen år 1977, så jag har fortfarande en examen av gammal typ; Perenner har jag planterat/planterade [jag] redan i april;*⁴

3) användning av så kallat modifierande preteritum »om en faktisk aktion som överlappar eller följer efter talögonblicket »för att göra handlingen mera indirekt«⁵ (här och i fortsättningen min markering); enligt min uppfattning beror det på att den beskrivna situationen i sådana fall konceptuellt distanseras av den talande både i tid och i rum: *Läkaren. Nu*

3 Se utförligare med exempel i: TCHEKALINA: 1997, 21–40.

4 TELEMANN et al.: 2000b, 239.

5 Ibid., 228.

gingo de in genom porten! – System. Jag hörde ingenting! – Läkaren. Men jag, jag hör! Och nu ser jag också! (Strindberg);

4) sekundär användning av modalt perfekt, särskilt vanlig i historiska framställningar, som har »karaktär av bedömning utifrån författarens nupunkt«,⁶ då den talande bygger sin kunskap på trovärdiga källor i utsagor av andra personer eller på grundval av olika indicier. I sådana fall kan modalt perfekt användas i preteritalkontexter som ett slags alternativ till preteritum, dock icke modalt laddat utan neutralt berättande.

Samtidigt kan den talandes subjektiva personliga engagemang uttryckas med preteritum även i förhållande till nutid i spontana emotiva värdeomdömen och utrop med förstärkande affektiv laddning, oftast med *var* i predikat. I detta hänseende är Kjederquists exempel på lexikaliskt nästan identiska uttalanden mycket intressanta. Det affektiva värdeomdömet *Det var en otäck dimma!* med emotivt preteritum återger den talandes första intryck och/eller upplevelse då denne är ute, samtidigt som det neutrala yttrandet *Det är en otäck dimma i dag* är ett objektivt konstaterande av väderfenomenet som kan användas då man befinner sig inne och ser genom fönstret vad som händer ute⁷. Samma tidsförskjutning sker vid användning av s.k. modest preteritum »om faktiska sakförhållanden med nutidsreferens, som framställs mera försynt«,⁸ för att uttrycka den talandes vädjan eller uppmaning i artiga frågor, begäranden och förslag; jfr t.ex. användning av preteritum och presens hos samma verblexem: *Jag behövde femtio riksdaler. – Nå vem är du skyldig nu? – Ingen, kära farbror, men jag behöver dem i alla fall* (Blanche).

Modest preteritum används ofta i mer eller mindre lexikaliserade uttryck med markerad artighetskaraktär: *Vad gällde det?* (Moberg); *Va var det nu du hette då?* (Jersild); *Var det något särskilt herr Frövik ville?* (Bergman); *Ville bara höra hur du mådde* (Jersild). Hulthén anser att preteritum i stället för presens i tal utgör ett slags parallell till historiskt eller dramatiskt presens i skrift.⁹ Man kan med viss försiktighet även förutsätta att preteritums irreala användning ursprungligen har samma semantiska mekanismer som i värderande uttalanden och artighetsuttryck.¹⁰

6 KINNANDER: 1974, 130.

7 KJEDERQUIST: 1898.

8 TELEMAN et al.: 2000b, 228.

9 HULTHÉN: 1944, 129.

10 TJEKALINA: 1991, 139–155.

Framställningen av det förestående i svenskan är också betingad av den talandes attityd till eller uppfattning om framtiden. Valet mellan de två ›rena‹ futurekvivalenterna¹¹ – futuralt presens gentemot perifrastiskt futurum med *kommer att*, som snarare är kontrasterande, än konkurrerande, sker inte alls automatiskt.

Fururalt presens återger ett för den talande aktuellt händelseförlopp som ofta tillhör näraliggande eller omedelbart förestående framtid; därför är det naturligt i satser med subjekt i 1:a och 2:a person, i andra fallet ofta med imperativisk bibetydelse. Kännetecknande för sådana användningar är att adressaten står i nära förbindelse med talaren (släktskap, vänskap o.d.): *Nu går ni!* – *Jaså, går jag, sa Maria och reste sej; jaså, min egen dotter säger att jag ska gå* (Dagerman); *I morgon går du upp till sjukhuset och ber att få remiss till psyket. Du åker dit och får insulinchockar och sen kommer du tillbaka, frisk som din lillebrorsa, och då skriver du en ny bok* (Tunström).

Men även i satser med subjekt i 3:e person framgår den talandes engagemang i det förestående av kontexten. Anvisningar på detta hittar man ofta inte i verbalkontext (framtidssadverbial och/eller verbets aspektuella karaktär) utan i situationssammanhanget i sin helhet; betecknande är att det står durativa verb i tre av de fyra exemplen nedan: en förälder om sin sons framtid – *Vad tror du han blir när han blir stor?* (Arner); en detektiv om sitt undersökningsfall – *Vet man vem det är då?* – *Nej, men det ser man snart av fingeravtrycken* (Rönblom); en byggnadsfirmas chef om sitt projekt – *Här står snart universitetets nya matematikcentrum klart* (Svenska Dagbladet); en gammal lärare om sina forna elever – *Nästa gång sitter kanske en annan av de forna tioåringarna bland åhörarna* (Evander).

Kommer att med infinitiv förutsätter däremot öppen objektiv prognos om framtiden; den talandes distansierande attityd framträder här i olika pragmatiska varianter:

- 1) varning: *Jag vill rädda fyrtio tusen människor som annars kommer att dödas nästa år!* (Moberg);
- 2) starkt affektivt hot: *Han ökade i raseri. – Jag kommer att göra det* (Arner); *Jag knöt händerna – Jag kommer att tvinga dig* (Giron);
- 3) förutsägelse: *Han ställer sig tolerant även till en del danismer, som han förutspår snart kommer att betraktas som god svenska* (Språkvård);

¹¹ KÖRNER: 1941, 193.

4) starkt affektiv profetia med positiv eller negativ laddning: *Du kommer att lyckas. Du har både begåvningen och energien* (Moberg); *En vacker dag kommer jag att bli vårt århundrades Kain* (Jönsson);

5) framtidens oundviklighet, ofta i en kedja av satser med *kommer att* en efter en, vilket understryker prognosens sanning: *Allt kommer i sinom tid att rasa, snö kommer att välla in, rektangeln på väggen kommer att sjunka in i väggen, regnet och torkan kommer att vidga sprickorna; allt kommer att begravas och minnet av vad som hänt kommer att begrava honom* (Höijer).

En liknande betydelseskilnad påpekas av Thorell som skriver i sin grammatik att »skeendet ses utifrån« hos *kommer att*, medan »processen ses inifrån hos presens«;¹² mera bestämt och detaljerat analyseras skillnaden i fråga i Petterssons mycket intressanta artikel om kategorin tempus.¹³ Särskilt tydligt framgår skillnaden mellan det subjektorienterade presens och det objektivt distanserande perifrastiska futurum med *kommer att* vid parallell användning med samma verblexem; kontrasten framhäver kommunikanternas olika uppfattning om samma skeende: *Jaha, säger jag å är intresserad, men va blir resultatet? Upphör kanske statens aggression mot min existens, löper jag inte längre nån risk att få min rätt trampad under fötterna? Tyvärr, min herre, säger byråchefen, kommer allt att bli vid det gamla* (Dagerman). Framtiden är utan tvivel aktuell för den, som är oviss om resultatet; hans adressat, en ämbetsman vid en statlig institution, demonstrerar däremot sin absoluta likgiltighet samtidigt som han ger en på rimliga skäl och kända grunder¹⁴ baserad prognos. *Jag hoppas min uppfinning får namnet kallocaïn efter mig själv. – Säkert, säkert, sade Ris-sén likgiltigt. Anar ni själv, hur stor betydelse den kommer att få?* (Boye). Den talande med sina aktuella förhoppningar använder futuralt presens; hans chef, som demonstrerar både likgiltighet (se adverbet *likgiltigt*) och neutral, kanske även distanserad hållning (se pronomenet *ni*), väljer *kommer att* med infinitiv av det terminativa verbet *få*.

Märkvärdigt nog används *kommer att* rätt ofta med det terminativa *bli* som lättare än många andra verb antar futuralt betydelse i presens. Det betyder att även den perifrastiska passiven med *bli* får framtidssyftning då skeendet är aktuellt för den talande och förutsätter hans engagemang

¹² THORELL: 1973, 127.

¹³ PETTERSSON: 1976.

¹⁴ LINDBERG: 1980, 64.

eller ligger under hans kontroll, vilket tydligast framträder med subjekt i 1:a person: *Jag vill bli förd hem* (Lagerkvist); *Jag vill inte medverka till att ni blir ytterligare lurad på era slantar* (Lo-Johansson). Även vid futural användning av *bli*-passivum med subjekt i 2:a person framgår det ofta att handlingen är viljekontrollerad av den talande, som ger garanti gällande framtid: *Du blir hämtad i morgon klockan 5, det lovar jag*.¹⁵

Härmed har vi redan gått över till de två alternativuttrycken med passiv innebörd – *s*-formen gentemot *bli*-konstruktionen – som också på sitt sätt är involverade i samma pragmatiska dikotomi mellan när- och fjärrperspektiv.

Talarens engagemang i sakförhållandet markeras hos *bli*-passivum med olika kontextuella medel:

- a) epistemiska modaladverbial och partiklar: *Den här räkningen blir nog inte betald*;¹⁶
- b) tidsadverbial som förutsätter subjektivt omdöme av en yttre iakttagare: *Men de lånen blir sällan eller aldrig återlämnade*;¹⁷
- c) användning i avsiktskonstruktioner med infinitiv: *Man måste ställa sig in hos chefen för att bli betald efter förtjänst*;¹⁸
- d) inverterad ordföljd med particip II i emfatisk initialställning i expressivt syfte: *Avlönade efter förtjänst blir de inte*;
- e) användning i uppmaningar med tolkning av direktiv som önskan:¹⁹ *Bli nu bara inte rånad i Barcelona!*

Till skillnad från *bli*-passivum återger *s*-formen ett objektivet konstaterande, ofta vid beskrivning av olika slag: regler och stadgar, kungörelser och annonser, recept, ordspråk, redogörelser för seder och bruk m.m. Thorell kategoriserar *bli*-konstruktionen som subjektiv-konkret och *s*-formen med passiv innebörd som objektiv-abstrakt.²⁰ Tydligast framgår detta då de passiva alternativuttrycken är bildade av identiska verblexem och syftar på samma händelse sedd och tolkad av olika språkanvändare på olika, om inte motsatta, sätt: *En viss person mördades tio minuter i tolv. Hon blev så tyst att jag hörde sorlet omkring oss. »Så ruskigt! Blev han mördad?»* (Trenter).

¹⁵ TELEMAN et al.: 2000b, 400.

¹⁶ SAARI och NYSTRÖM: 1979, 49.

¹⁷ BERGNER och NYLUND: 1990, 71.

¹⁸ Här och nedan: TELEMAN et al.: 2000b, 400.

¹⁹ HELLBERG: 1990, 25.

²⁰ THORELL: 1973, 127.

Skillnaden mellan de båda passiverna i svenskan bygger alltså på pragmatiska grunder; jfr intressanta exempel med olika pragmatiska innebörder efter olika modala hjälpverb: *Paketet ska bli hemskickadt* (löfte eller försäkran av biträdet) – *Det skall skickas till Grefsturegatan 58* (direktiv eller krav av kunden);²¹ *Den här cykeln ska göras ren* (krav av kunden) – *Cykeln ska bli ordentligt rengjord* (löfte av reparatören).²² Durst-Andersen framhäver också, dock i andra termer, att liknande semantiska och pragmatiska skillnader i användning av *s*-passivum och *blive*-passivum i danskan »er afsenderbaseret«. Han skiljer på den talandes direkta (uttryckt med kopulapassivum) och indirekta (uttryckt med *s*-formen) uppfattning av den beskrivna situationen, då han jämför t.ex. följande yttranden: *Der bliver talt dansk i Sverige* (det specifika som talaren själv hörde) – *Der tales dansk i Sverige* (det generella som talaren vet); *Han må blive fyret i morgen* (talaren anser att han nog blir avskedad) – *Han må fyres i morgen* (talaren vet det).²³ Se också närliggande tolkning hos Heltoft, Falster Jakobsen, som förklarar skillnaden mellan de passiva alternativuttrycken som »propositionally anchored mood« – »a distance between speaker and propositional content« hos *s*-passivum, men »only the speaker's perspective involved« hos *blive*-passivum: »the periphrastic mood has a subjective modal factor, the *s*-mood has an objective modal factor«.²⁴

Samma dikotomi mellan aktuell och subjektorienterad respektive konceptuellt distanserad framställning kan man se även hos andra alternerande grammatiska former, syntaktiska konstruktioner och även enskilda lexem med deiktisk innebörd, t.ex. pronomina och modala adverb. I grammatiska beskrivningar av artikelanvändning påpekas det att både bestämd och obestämd form såväl i singularis som i pluralis är möjliga i satser med generisk referens, men att de »används på olika sätt och bara i vissa fall är fritt utbytbara mot varandra«.²⁵ Då Pettersson i artikeln om bestämda och obestämda former jämför de två alternativvarianterna *Den svenske socialdemokraten/En svensk socialdemokrat lever och dör för sitt parti* – framhäver han att man i det första fallet utsäger en allmänt accep-

21 BJÖRNSTRÖM: 1904, 225–226.

22 THORELL: 1973, 135.

23 DURST-ANDERSEN: 2000, 160.

24 HELTOFT och JAKOBSEN: 1995, 15.

25 SVARTHOLM: 1978, 51.

terad sanning (att detta är karakteristiskt för svenska socialdemokrater), samtidigt som man skulle använda satsen med obestämd artikel i ett värderande uttalande om en faktisk situation, »där vi hade kommit på en socialdemokratisk partigångare med att mera tänka på sig själv än på partiet«. ²⁶ En markant värderande bibetydelse framgår även i sådana ut-sagor som: *En hund bör vara lydig; En dam petar inte näsan offentligt*²⁷; *En pojke gråter inte*;²⁸ *En granne ställer alltid upp med råd och dåd; En polisman får helt enkelt inte uppträda så*.²⁹ Även i satser med predikats-fyllnad tolkas obestämd artikel hos Pettersson som värderande, antingen med positiv eller med negativ laddning: *Han är en hedersknyffel; Hon är en sladdertacka*. Till skillnad från yttrandet *Han är bödel*, som betecknar yrke, dvs. etablerad klass, betecknar utsagan *Han är en bödel* att »veder-börande anses tillhöra den naturliga klassen bödlar». ³⁰ Man använder alltså obestämd artikel hos substantiv i predikatsfyllnad då en norm eller en moral uttrycks.

Samma skillnad tycks råda då subjekt står i pluralis. Uttalandet *Japane-rna är skickliga affärsmän* tolkas i Svenska Akademiens grammatik som »sett mera som »ett empiriskt konstaterande»,³¹ medan motsvarande utsaga med artikellöst subjekt enligt min uppfattning snarare innebär en värderande komponent, även om den tolkas som »sedd mera som en kon-stitutiv egenskap»; jfr också uttalandet *Svenskar är lata och egoistiska*³² som inte alls är allmängiltigt utan innebär en märkbar värderande bibety-delse av personlig karaktär. Ett bevis på den pragmatiska skillnaden mel-lan objektivt konstaterande utsagor med subjekt i bestämd form pluralis gentemot det utan artikel i personligt värderande uttalanden ligger i att »bestämd form pluralis används helst om talaren anser att individer av klassen faktiskt existerar»,³³ t.ex. *Katterna är vanliga sällskapsdjur*, samtidigt som bestämd artikel pluralis är omöjlig för satsen *Enhörningar är vanliga sagodjur*.

26 PETERSSON: 1976, 124–125.

27 SVARTHOLM: 1978, 51.

28 PETERSSON: 1976, 121.

29 TELEMAN et al.: 2000a, 424.

30 PETERSSON: 1976, 129.

31 TELEMAN et al.: 2000a, 110.

32 *Kom i mål*, 105.

33 TELEMAN et al.: 2000a, 109.

När det gäller obestämd artikel råder det också en liknande skillnad betingad av talarens inställning i bruket av *en* eller *någon*. I Ekerots beskrivning av de normer som styr valet framhävs det att *en* markerar ›den talandes exakta vetande‹ om vilket exemplar som åsyftas (trots att den tilltalade inte kan identifiera detta). Däremot anger *någon* att ›den talande inte vet eller inte vill tala om‹ vilken eller vilka ordet exakt syftar på³⁴. Den pragmatiska skillnaden framträder klart både i jakande påståenden: *Eva bor i någon/en by på landet* – och i allmänna frågesatser: *Har du skjutit någon älg i dag?*; men *Har du verkligen skjutit en älg?* – *Nej, tyvärr har jag inte skjutit en älg utan en ko.*³⁵ I den här korta dialogen framhävs de båda kommunikanternas personliga engagemang med modaladverbialen. Det noteras också att obestämd artikel föredras »framför *någon* i icke-affirmativa satsen i fall det kan finnas bakomliggande antaganden om att en omtalad referent ändå existerar och att satsen är eller kan bli sann... I frågor används *en* när talaren väntar sig ett jakande svar: *Har du redan köpt en julgran?* (talaren räknar med att en julgran skall köpas; frågan är bara när)«. ³⁶

Märkligt nog kan den obestämda artikeln användas i svenskan med emotiv funktion hos dividuala substantiv – abstrakter och ämnesnamn: *Det är en kvalificerad smörja du har skrivit; De visade en påtaglig respekt för oss; Det var en sur ved du har.*³⁷ Den emotiva artikelns funktion är här starkt expressiv, inte sällan även pejorativ, och innebär ett inslag av den talandes värderande. Den tycks uppvisa i sådana fall en tydlig pronomi-nell bibetydelse och kan även böjas i pluralis: *Men man undrar ju ibland vad ni är för ena dönickar; Dom är ena as, väser hon; Ni betedde er som ena kvalificerade dumbommar; Hon uppfostrade sina barn till ena riktiga snobbar; Du har alltid ena konstiga kompisar med dig; Han har köpt ena äckliga blommor.*³⁸ Nominalfraser med emotiv artikel är starkt tematiska, samtidigt som resten av satsen är tydligt tematisk, vilket möjliggör dess användning i meningar med emfatisk utbrytning: *Det är faktiskt ena gudomliga/bedrövliga köttbullar du har lagat.* Däremot är konstruktioner med emotiv artikel helt omöjliga i objektiva konstaterande utsagor, bl.a. i

34 EKEROT: 1995, 175.

35 *Svensk grammatik på svenska*, 133.

36 TELEMAN et al.: 2000a, 423.

37 *Ibid.*, 410.

38 TELEMAN et al.: 2000a, 410.

presenteringar;³⁹ i sådana fall är däremot det indefinita pronomenet *någon* på sin plats.

Pragmatiskt sett kan den emotiva artikeln jämföras med emotiv funktion hos värderande preteritum (se ovan); betecknande nog förekommer emotiv artikel i muntliga känslobetona uttalanden med värderande preteritum och pleonastiskt objekt i r:a person: *Det var mig ena finurliga kufar; Du var mig en klipsk en.*⁴⁰

En intressant analys ur pragmatiska aspekter ger Petterson om valet mellan naken eller bestämd form med slutartikel hos substantiv efter determinativt pronomen, följda av restriktiv relativsats »i naturligt tal-språk, vilket sker i enlighet med någon annan regel än den normativa grammatikens«, då skillnaden mellan determinativa nominalfraser med och utan slutartikeln »...beror i hög utsträckning på ›talarens personliga läggning«.⁴¹ Med hänvisning till Hulthén påpekar Pettersson att temporal betydelse hos *måste*, vars tempus inte framgår av verbformen, blir beroende av om substantivet före relativsatsen står med eller utan slutartikel. Det innebär att meningen *Den gången jag måste sluta med mitt pensionat* ligger i förfluten tid, medan *Den gång jag måste sluta med mitt pensionat* däremot tillhör framtiden. Tempus hos relativsatsens predikat spelar alltså en viktig roll för att bestämma rumsdeixis hos substantivet på grundval av verbets tidsdeixis; om handlingen tillhör ett distanserat förflutet, är det mycket naturligt att man låter ett substantiv som hänför sig till den punkt i tiden som refereras genom verbet begränsas av just situationen i fråga. Då Pettersson jämför de två meningarna: *Den villan som låg vid sjön var till salu* och *Den villa som låg vid sjön var till salu*, drar han slutsatsen att man i det första fallet vet vilken villa det var fråga om; bisatsen tjänar som vägledning för åhöraren att också identifiera villan; om villan ligger kvar vid sjön eller inte bedömer man som ointressant. I det senare fallet vet man bara att villan låg vid sjön, men om den var röd, vit eller gul, om det

---

39 På tal om presenteringar utgör dessa syntaktiska strukturer i och för sig såväl i svenska som i danska och norska ett medel för att uttrycka den talandes distanserade hållning samtidigt som emfatisk utbrytning däremot används då talaren markerar sitt personliga engagemang i den beskrivna situationen; jfr. Durst-Andersens iakttagelser om att den syntaktiska oppositionen mellan kontrasterande presenteringar och expressiva utbrytningar i danskan innebär samma semantiska korrelation som obestämd/bestämd artikel och perfektum/preteritum: DURST-ANDERSEN: 2000, 154.

40 TELEMAN et al.: 2000a, 410.

41 PETTERSSON: 1976, 139.

var ett trä-, tegel- eller betonghus kan man inte erinra sig. I båda fallen utpekar man alltså villan och i båda fallen beskriver man den, men det är bara i det första fallet som man begränsar den på samma sätt som man i uttrycket *på onsdagen* avgränsar dagen i fråga från nuet, medan man i uttrycket *på onsdag* relaterar tidsuttrycket till innevarande situation. På samma sätt får *den villan* en anknytning till talsituationen – vilket inte sker i meningen med *den villan* – som beror på att man inte knyter villans existens till den tidpunkt som ges av tempus i meningen. Det är av detta skäl som det inte heller är likgiltigt om man har artikel eller inte vid determinativa uttryck i meningar med framtidsbetydelse. I *Den dag du gör något sådant, kommer jag att förakta dig* relateras tidsuttrycket till talsituationen, men i *Den dagen du gör något sådant, kommer jag att förakta dig* ›ställer man sig liksom utanför talsituationen‹ och betraktar *den dagen* såsom något som redan har inträffat. Uttalandet *Den dagen du svek mig, blev jag djupt olycklig* relaterar en händelse i det förflutna, medan *Den dag du svek mig, blev jag djupt olycklig* snarast är en irreell utsaga, och de preteritala verbformerna uppfattas i så fall som konjunktiv. Resonemangen i Petterssons intressanta artikel är mycket betecknande, eftersom de visar att substantivets bestämda form inom kategorin species tjänar till att uttrycka rumsdeixis och inom en sats är tätt förknippat med tidsdeixis hos det finita verbet. Här kan man alltså iaktta ett slags samspel mellan tids- och rumsdeixis som i sin tur rymmer viktiga pragmatiska funktioner.⁴²

Semantiska och pragmatiska förhållanden liknande de hos de ovan beskrivna alternativuttrycken med när- respektive fjärrperspektiv framgår även vid jämförande av modala adverb bildade med olika suffix från samma stam: *uppenbart, tydligt/uppenbarligen, tydligen*; de båda kan användas som satsadverbial, dock med olika pragmatiska innebörder: *Företaget har uppenbart/uppenbarligen åsidosatt bestämmelserna*. Som Svanlund skriver i sitt svar på en fråga, publicerad i tidskriften »Språkvård«, signalerar »uppenbarligen ofta en mer ›indirekt slutsats‹, medan *uppenbart* markerar något som ›har skådats direkt av talaren/skribenten‹ eller kan beskådas av alla och envar».⁴³ Här har man alltså kontrast mellan direkt tillgänglig information hos adverbena med *-t* respektive indirekt slutsats hos adverbena med *-ligen*: *Det är tydligt att hon inte vill – Posten var öppnad så hon hade tydligen varit hemma; Det är uppenbart att han*

42 PETTERSSON: 1976, 139–141.

43 SVANLUND: 2001, 20.

*hade något att dölja – Den omkomne föraren hade uppenbarligen inte observerat den mötande bilen.*⁴⁴

Ett intressant material när det gäller hur den talande med olika språkliga medel kan uttrycka sin inställning genom valet mellan det för honom subjektivt personliga eller objektivt distanserande utgör naturligtvis demonstrativa pronomina och pronomina adverb.

LITTERATUR

- BERGNER, Eva och Elisabeth NYLUND: »Något om valet mellan s-passiv och kopulapassiv«. I: *Svenskans beskrivning* 17 (1990), 67–72.
- BJÖRNSTRÖM, Ebba: »Om några olika sätt att uttrycka passivbetydelse i nusvenskan«. I: *Språk och stil* 4 (1904), 198–237.
- DURST-ANDERSEN, Per: »Russian case as mood«. I: *Journal of Slavic Linguistics* 4 (1996), 177–273.
- DURST-ANDERSEN, Per: »En kognitiv analyse af perfektum og imperfektum i dansk«. I: *Nydanske Studier* 26/27 (2000), 131–164.
- EKERÖT, Lars-Johan: *Ordföljd. Tempus. Bestämmdhet. Föreläsningar om svenska som andra språk*. Malmö, 1995.
- HELLBERG, Staffan: »Uppmaningarnas syntax och direktiva satsers betydelse«. I: *Svenskans beskrivning* 17 (1990), 21–37.
- HELTOFT, Lars och Lisbeth FALSTER JAKOBSEN: *Danish Passives and Subject Positions as a Mood System – a Content Analysis*. (= ROLIG-papir; 54). Roskilde: Roskilde Universitetscenter, 1995.
- HULTHÉN, Lage: *Studier i jämförande nunordisk syntax* 1. Göteborg, 1944.
- KINNANDER, Bengt: »Perfektum i »sekundär« användning«. I: *Nysvenska studier* 53 (1974), 127–172.
- KJEDERQUIST, John: *Ett fall af preteritum i stället för presens i svenskan: Syntaktisk studie*. Lund, 1898.
- KÖRNER, Rudolf: »Tidsrelationerna och deras uttrycksmedel«. I: *Moderna språk* 35 (1941), 1–64.
- LINDBERG, Ebba: *Beskrivande svensk grammatik*. Stockholm, 1980.
- PETTERSSON, Thore: »Bestämda och obestämda former«. I: GÅRDING, Eva (utg.): *Kontrastiv fonetik och syntax med svenska i centrum*. Lund, 1976, 119–142.
- PETTERSSON, Thore: »Tempus«. I: GÅRDING, Eva (utg.): *Kontrastiv fonetik och syntax med svenska i centrum*. Lund, 1976, 143–160.
- RISÉRUS, Harriet, Gunilla SERIN och Ellen VEDIN: *Kom i mål*. Stockholm, 1992.
- SVANLUND, Jan: »Uppenbart och uppenbarligen«. I: *Språkvård* 3 (2001), 20.
- SVARTHOLM, Kristina: *Svenskans artikelsystem*. (= Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet; 3), Stockholm, 1978.

44 *Svensk ordbok*.

- Svensk ordbok*. 3., rev. uppl., utarb. vid Språkdata, Göteborgs universitet, Stockholm, 1999.
- SAARI, Mirja och Ingela NYSTRÖM: *Kurs i svensk grammatik 2*. Åbo, 1979.
- TČEKALINA, Elena: »Om uttrycket av den talandes attityd till det förflutna och det förestående i svenskan«. I: *Skandinavistik i Östeuropa. Internationales Kolloquium. Dokumentation*. Berlin, 1995, 125–136.
- TČEKALINA, Elena: »Temporalt och modalt perspektiv i svenskan«. I: *Rask. Internationalt tidsskrift for sprog og kommunikation* 5/6 (1997), 21–40.
- TELEMAN, Ulf, Staffan HELLBERG och Erik ANDERSSON: *Svenska Akademiens grammatik. 2. Ord*. Stockholm, 2000a.
- TELEMAN, Ulf, Staffan HELLBERG och Erik ANDERSSON: *Svenska Akademiens grammatik. 4. Satser och meningar*. Stockholm, 2000b.
- THORELL, Olof: *Svensk grammatik*. Stockholm, 1973.
- TJEKALINA, Elena: »Om kategorierna modus och tempus i nutida svenska«. I: *Språk och stil* 1 (1991), 139–155.
- VIBERG, Åke, Kerstin BALLARDINI och Sune STJÄRNLÖF (utg.): *Svensk grammatik på svenska*. Arlöv, 1986.